

264051

Theory and Practice in the Music of the Islamic World

Essays in Honour of Owen Wright

Edited by Rachel Harris and Martin Stokes

02 Kasım 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	264051
Tas. No:	780.3 THE P

4 Itri's "Nühüft Sakil" in the context of *Sakil peşrevs* in the seventeenth century¹

Walter Zev Feldman

Itri Efendi B.
030064

Despite the great fame of Buhurizade Mustafa Itri (d. 1712) as the composer of hundreds of vocal pieces, the only piece of music that was written down in or very close to his own lifetime was none of these, but rather an instrumental *peşrev*. Although only a fragment, comprising the *serhane* and part of the *mülazime*, it offers suggestive information on Itri's techniques as a composer and his place within the development of Ottoman music in the seventeenth century.

Page 192 of the notated collection of the *Kitab-ı İlmül Musiki* by Prince Demetrius Cantemir (Kantemiroğlu, 1673–1723) contains the heading: "Itri, Nühüft, Sakil".² The handwriting probably does not belong to Cantemir, but it is typical of that of the early eighteenth century. Owen Wright published his transcription of the fragment in 1992, and he introduced it as follows: "With 340 begins the last batch of pieces, in two other hands, and employing slight differences in notational conventions. They constitute random rather than systematic extensions of the collection, and were presumably added at various times."³ About this piece, Wright says only: "The person notating could recall or obtain no more of the composition, which as it stands is of interest primarily on account of its composer."⁴ I would contend, nonetheless, that some important musical facts may be gleaned from this fragment. And moreover – as has been shown more recently by Ralf Martin Jaeger – the attribution is probably not arbitrary.⁵ A slightly later but almost complete copy of the same *peşrev* exists in the manuscript of Kevseri (datable to between 1730–1750), and a modernized version can be found in a Hamparsum notation manuscript in Istanbul University, dated to the last third of the nineteenth century.⁶ Both later versions name the composer as Itri.

The few known facts about Itri's life have been presented many times, but the larger issue is: why was he remembered at all? Apart from his evident talent, was there anything distinctive or significant about the period in which he lived within the historical development of Turkish music? It is well known that the Ottoman musical culture tended to create culture heroes, symbolic figures who were remembered regardless of what may have survived from their actual musical creations. Such pre-nineteenth-century figures included Abdul Kader Maraghi, Gazi Gıray Khan, Hafız Post, Cantemir and Itri, among others. The possible relationship of repertoire items attributed to them in later notated sources using Western,

73-82

ON YEDİNCİ ASRIN ÜÇÜNCÜ 'ÇELEBİ'Sİ BUHURİZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ

D224

Talip Mert

Itrî Efendi 090064

O Kİ BİR İHTİŞAMLI DÜNYAYA / SES VE TEL KUDRETIYLE HÂKİMDİ.
ÂDETA BENZİYOR MUAMMÂYA / ULEMAMIZ DA BİLMİYOR KİMDİ?

YAHYA KEMAL

Bozgun devrinin fetih sevdalı şairi Yahya Kemal Beyatlı merhumun Buhurîzâde Mustafa Çelebi'yi "öz musikimizin pîri" diye tavsif ettiği "Itrî" adlı enfes şiirinin bu kıtasında çok büyük ve derin bir tarihî yaramıza parmak basmaktadır: "Ulemamız da bilmiyor kimdi?" Bu soru aslında Itrî'nin şahsında sanat tarihimizin her alanında geçerli olan bir yaranın hem de "derin bir yaranın" değilmesinden başka bir şey değildir. Zira bu toprakları kanıyla, canıyla, gözyaşıyla imar edip vatan yapan insanların bize ulaşan eserleri az veya çok bilinse de hayatları hakkında bilinmemektedir. Daha doğrusu ve daha acısı da asırlar boyu yazılanlar enine boyuna okunmamıştır. Dolayısıyla bu zevat hakkında bilinenler, bilinmeyenler yanında tam tabiriyle "devede kulak"tır. Bazen daha da küçüktür. Bu büyüklerden, bu meçhul dâhilerden birisi de 300 senedir nağmeleriyle gök kubbeyi şenlendiren hatta gök kubbeye bile sığmayan Buhurîzâde Mustafa Itrî, arşiv vesikalarındaki adıyla Buhurîzâde Mustafa Çelebi'dir.

Buhurîzâde ile yapılan yayınlarda Seyfullah Ege'nin vaktiyle *Musiki Mecmuası*'nda yayımladığı bazı belgeler hariç, arşivlerin adı bile geçmemektedir. Çünkü 1986'dan önce Başbakanlık Osmanlı Arşivi araştırmacılar için epeyce meçhul bir adrestir. Ama bugün şükranla kaydedelim ki arşiv herkese açıktır ve imkânlar da oldukça boldur. Hatta oraya uğramayanların gerek musiki tarihi, gerek diğer tarihlere müteallik konularda bir şeyler yazarken çok dikkatli olmalarında fayda vardır. Bilhassa "arşivlerden musiki tarihi ile ilgili bir şey çıkmaz" gibi akla ziyan bir iddia ortaya atan ve bunu sık sık da tekrarlayan büyük akademisyenlerin daha da dikkatli olmalarını hararetle tavsiye ederim.

Itrî hakkında bugüne kadar yazılanların hemen tamamı yazılı kaynaklara, yazma veya matbu eserlere dayanmaktadır. Itrî hakkında yazılıp söylenen şeyler, bu eserlerde bulunan kırık dökük ve çoğu zaman da birbirinin tekrarı olan bilgilerden ibarettir. Bu okunabilen kaynaklardan ciddi bir sonuç çıkmadığı ise apaçık ortadadır. Okumakta olduğunuz makale yazılırken her ne kadar bu kaynakların çoğu gözden geçirildi ise de, esas araştırma kaynağı olarak Osmanlı Arşivleri esas alındı. Bu arşivler Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile İstanbul Şer'î Siciller Arşivi'dir.

1990'dan beri bilfiil içinde bulunduğum bu bilgi hazinelerinden bulabildiğim bilgilerle bu yazıyı kaleme almış bulunuyorum. Şunu itiraf etmeliyim ki, bu konu üzerinde özel olarak sekiz aydır çalışıyorum. Daha önce muhtelif zamanlarda yaptığım araştırmaları da üç ay sayınca hepsi ancak bir seneyi buluyor. Bu bir sene zarfında arşivlerde benim görebildiğim belge sayısı bu konuda olabilecek belgelerin en fazla yüzde biridir. Bu inceleme sırasında 1675-1715 yılları arasında kayda giren belgeler tarandı. Çıkan malzemeden bu makale meydana geldi. Şurasını net olarak söylemeliyim ki Buhurîzâde Mustafa Itrî ve diğer pek çok meçhul dâhilerimizin hayatı arşivlerin tasnifi tamamen bittiği zaman ancak tam olarak yazılabilecektir.

Yazılı kaynaklarda Buhurîzâde

Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi (?-1788) Buhurîzâde Mustafa Itrî Efendi hakkında şu bilgileri veriyor:

"Şehrîdir (İstanbuldur). Buhurîzâde demekle şöret-dâdedir. Hanende dânenide (bilgin) olup hatt-ı

Itrî Efendi Buhûrizâde
090064

Bûhûrizâde Mustafa Itrî Efendi'nin Bestelerinde Terennüm ve Müzikal Analizleri¹

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

» Prof. Dr. Gülçin YAHYA KAÇAR*

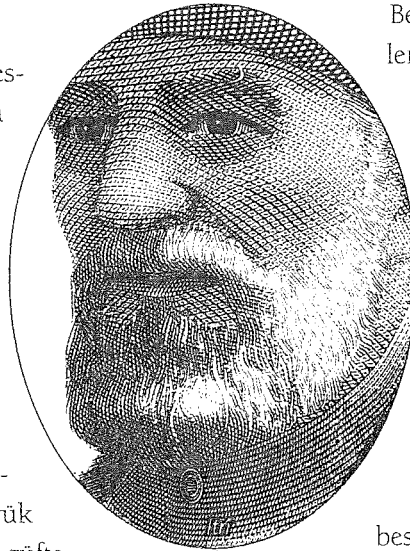

22 Subat 2014

ÖZET

Bu çalışmada, büyük Türk bes-tekârı Bûhûrizâde Mustafa Itrî Efendi (1640-1712)'ningünü-müze ulaşabilen klasik formda bestelemiş olduğu eserlerindeki terennümleri incelenmiştir. Bûhûrizâde'yi üç yüz yıl ötesinden günümüze kadar taşıyan ustalıklı ve sanat gücü yüksek olarak kabul edilen terennümleri mercek altına alınmıştır. Terennüm: Klasik Türk Müsiki'si'nin büyük formlarındaki sözlü eserlerinde, güfte dışında güzel nağmeler duyurmak amacıyla bestecinin sanat gücünü sergilediği ve eserin en can alıcı nağmelerinin oluşturulduğu müzik cümleleridir.

Ulaşılabilen eserlerden bir Kâr, on iki Beste, yedi Ağır Semâi, iki Yürük Semâi olmak üzere toplam yirmi ikibestede geçen terennüm bölümleri analiz edilmiştir. Eserlerin en az iki en fazla dört adet olmak üzere farklı nota nüshalarından karşılaştırmaları yapılmıştır. Zamanla güftelerde ve notalarda meydana gelen yanlış ifadeler ve yazım hataları düzeltilerek çalışmaya konulmuştur. Güftelerin arüz kalıpları tespit edilmiştir. Bu kalıplara göre terennümleri incelenmiştir. Bûhûrizâde Mustafa Itrî Efendi'ye ait kişisel motifler tespit edilmiştir. Makam seyirlerindeki tartım benzerliği, atlamalı aralıkların kullanımları incelenmiştir.

Bestelerde kullanılan terennüm çeşit-leri, terennümlerdeki motif ve cümle özellikleri, motif ve makam geçkileri dönem özellikleri dikkate alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Farklı makamlarda olsa da aynı ezgi hareketliliğinin ve tekrarlarının olması dikkat çekmiştir.

Sonuç olarak: Itrî'ye ait terennümlerin özelliklerini ve Itrî'nin üslubunu ortaya koyacak olan bir inceleme yapılmıştır.

Terennümleri analiz edilen başlıca besteler şunlardır:

- *Bayâtî Beste /Çenber/ Muhabbetin di- limi dâğ-dâr eder bir gün*
- *Bestenigâr Beste /Darb-ı Fetih/ Gamzen ki ola sâki-i çeşm-i siyeh-i mest*
- *Büselik Beste /Hafîf/ Her gördüğü perîye gönül mübtelâ olur*
- *Dügâh Beste /Hafîf/ Gedamız şâhâ baş eğmez dil-i âgâhımız vardır*
- *Hisâr Beste /Devr-i Kebîr/ Câm-ı la'lindir senin âyine rûy-i enverin*
- *İsfahân Beste /Zencîr/ Gel ey nesim-i sabâ hatt-ı yârdan ne haber*
- *Nevâ Beste /Zencîr/ Piyâlele ki o ruhsâr-ı âle ter getirür*
- *Nikrîz Beste /Muhammes/ Cân-ı kullâb-ı ser-i zülfün çeker senden yana*
- *Pencgâh Beste / Fireng-i Fer/ Hem sohbet-i dildâr ile mesrûr idik evvel*

* Gazi Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuarı Müdürü

090064

ITRÎ EFENDÎ, Buhûrîzâde

-
- 1 DEMET URUŞ, Ali Rifat Çağatay'ın koleksiyonunda bulunan Nayi Osman Dede'nin Uşşak ve Itri'nin Segah Ayin-i Şeriflerinin edisyon kritiği, İstanbul Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2013

Semire Oskay

İtrî Efendi Buhârîzâde
ve
Bestelediği Sırlar

10 HAZİRAN 1977

Tarih. Enst. T. 276

Karadeniz, Ekim

"Buhârîzâde Mustafa İtrî Efendi"

Türk Kültürü, Ankara.

1978/17 sayı 194 ss. 44-53

ITRÎ (?-1622): Divan şairi, nakkaş ve hattat. Şiraz'da doğdu. Asıl adı Mehmed İtrî Efendidir. Acem İtrî diye tanındı. Medrese öğrenimi gördü. Ergene kadısı oldu. Yazısı çok güzel olduğundan Ganizâde Efendinin mektupçuluğuna getirildi. Seyyid Rıza'nın ölümünü 1035/1625 göstermesi yanlıştır. Mucîb, tabiatının güzel olduğunu, şiirlerinin beğenildiğini yazdı. Şiirlerine örnekler tezkirelerdedir.

Kay.: FT 2/45; HHTŞ s. 674; SO 3/483; TDEA 4/313; TGDEİS s. 222; TN 2/687-688; TŞ/M s. 46; ZE (NOSK nu. 3723), v.84. •M. CUNBUR

ITRÎ (1640?-1711): Divan şairi, ünlü bestekâr. İstanbul'da Mevlânâ kapısı civarında o zamanlar Yaylak denen bir yerde doğdu. Asıl adı Mustafa İtrî olup ailesi "Buhûrîzâde" sanıyla anıldığından, Buhûrîzâde lakabıyla şöhret kazandı. Kaynaklar, onun bir müddet, medreseye gittiğini, daha sonra Enderun'a girerek musiki tahsili aldığını, ayrıca özel hocalardan da ders gördüğü söylerler. Eserlerinden de, onun iyi bir tahsil gördüğü, Arapça ve Farsça öğrendiği anlaşılır. İtrî'nin hangi vazifelerde bulunduğu belli değildir. Ancak bir ara esirciler kethüdası oldu. Onun Yenikapı Mevlevîhânesine devam ettiği, 1082 /1671'de vefat eden Şeyh Câmî Ahmed Dede'ye intisap ettiği, na't ve ayin bestelediği bilinmektedir. 70 yıl yaşamış olan İtrî Dede, Yenikapı Mevlevîhânesinde vefat etti. Vefat tarihini Şeyhî, Belîğ, Sâlim 1123 / 1711; Safayî 1122 / 1710 olarak göstermektedirler. İtrî, musikide şöhret kazanıp, devlet büyüklerinden iltifat ve himaye gördü. Kırım Han'ı Gazi 1. Selim Giray'ın takdirini; ayrıca Osmanlı hükümdarı 4. Mehmed'in lütfunu kazandı. 4. Mehmed, 2. Süleyman, 2. Ahmed, 2. Mustafa ve 3. Ahmed gibi beş hükümdar devrini yaşadı. Sarayda padişahın huzurundaki fasıllara davet edildi İtrî, "Hânende Buhûrîzâde", "Hânende Buhûrîzâde Mustafa Çelebi", "Muallim-i Hânende-i Hümayûn", "Hânende-i Harem-i Hümayûn" ve "Musâhib-i Şehriyârî" şeklinde resmî unvanlar da aldı. Musikide üstadlığı ile dikkati çeken İtrî'nin, S. Nüzhet Ergun'a göre, musikideki üstadı, devrinin ünlü bestekârı, tanburîsi ve hânendesî olan Hafız Post'tur. Diğer musiki hocaları ise

Koca Osman ve Derviş Ömer'dir. İtrî'nin bes-telenen gazellerinin sayısı binden fazla olup, bunlardan ancak 42 kadarı günümüze ulaşabilmiştir. Bunların 10'u dinî, 4'ü saz eseri, 28'i de dindışı söz eserleridir. Neyzenlikle de meşhur olan İtrî, üstad bir hânendedir; fakat, daha çok devrinin en büyük bestekârı sıfatıyla ün kazanmıştır. İtrî her vadide, dinî ve tasavvufî musikisinden, söz ve saz musikisine, basit türkü ve şarkılara kadar, her türde eser verdi. İtrî, hattatlıkta da usta idi. Talik yazı türünü Siyâhî Ahmed Dede (öl. 1099/1687)'den meşek etti. İtrî, Mevlevî büyüklerinden Siyâhî Ahmed Dede'den hat sanatından başka edebiyat ve genel kültürde de pek çok bilgi öğrendi. İtrî'nin mürettep bir *Divan*'i olduğu söylenmekle birlikte, bugün divan kayıptır. Salim'e göre, divan sahibi olan İtrî'nin na't, tahmis, muamma, tarihleri, hece vezniyle yazılmış türküleri de vardır. Fakat o, şiiri kendisine esas iş edinmedi. Bu yüzden musikişinaslığı yanında, şairliği gölgede kaldı. Dönemin şairlerinden Nâilî ve Nâbî gibi şairlerden etkilendi. İtrî'nin kaynaklarda yer alan na't, gazel, muamma, tarih, kıta ve beyitlerinde, aruzu düzgün kullandığı, dile hâkim olduğu, sade, açık ve kendinden emin akıcı bir üslûba sahip bulunduğu görülür. Şairliği ve hattatlığı yanında neyzenliği, öğretmenliği, musahipliği, meyvacılığı ve çiçekçiliği de vardı.

Kay.: AMDŞ, s. 235-236. *Atrabu'l-Âsâr* v. 26; BTMA, 1/374-376; FT 2/45; HHTŞ s.383; İMZKZEKF 1/519; KÂ 4/3161; LTC 5/43; Y. Öztuna, *İtrî*, Ank. 1987; MN s.320; Rüşti Şardağ, *Mustafa İtrî Efendi*, Ank.1989, NAFE (SK Esad Ef. 2549), v.185a-186a; NAZZE, 1985, s.356; SO 3/483. ŞŞ, 2 / 554. TA 19/485-487; TDEA 4/313-314; TDVİA 19/220-221; TGDEİS s. 222; TH s.745; TMA 1/128-131, S. N. Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İst.1943, 1/50, 122, 124, 128-136, 174-179; TN 2/688(2910), TŞ/S s. 499-500; VF 2/554; Cemâl Kurnaz, "Klâsik Türk Musikisi Bestekârlarında Hece Vezniyle Şiir Yazma Eğilimi", *Türküden Gazele, Halk ve Divân Şiirinin Müsterekleri Üzerine Bir Deneme*, Ank. 1997, s. 219-220; B. S. Ediboğlu, *Ünlü Türk Bestekârları*, İst.1961, s.11-18; Ruşen Ferit Kam, "Rahmetli Üstadım Necati Lugal ve Büyük Bestekârimiz İtrî Hakkında", *Necati Lugal Armağanı*, Ank. 1968, s.59-64; Ekrem Karadeniz, "Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi", *Türk Kültürü*, s.194, 1978, s.44-53; Semire Oskay, "İtrî ve Bestelediği Şiirler", lisans tezi, İÜEFK T nu. 276. •N. AÇIK

Mr. Mustafa İtrî Efendi
R. Şarfağ

İtrî Efendi, Behrîzade

14 TEMMUZ 1993

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI / 1110
Türk Büyükleri Dizisi / 147

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Demirbaş No:	17869
Tasaif No:	927 172.

MUSTAFA İTRÎ EFENDİ

Rüşü ŞARDAĞ

Tarih-Kültür,
s. 44-53**BUHÜRİZÂDE MUSTAFA İTRİ EFENDİ**

Ekrem KARADENİZ

Itrî hakkında yaptığımız araştırmalar sonunda elde edebildiğimiz mâlûmat hiç de tatminkâr değildir. Onun hakkında muhtelif eserlerde yazılanlar, methiyeden ibarettir. Hayatı hakkında fazla bir mâlûmat verilmemiştir.

Abdülkadir Merâgî'den sonra iki numaralı üstad olarak Itrî'nin gösterilmesinde herkes müttefiktir, ancak biz bu fikirde değiliz. Itrî'nin de Merâgî derecesinde büyük bestekâr olduğu, eserlerinden bellidir.

Abdülkadir Merâgî'nin eserlerinde bizce tasannu vardır. Üstad, musikiye büyük kudret ve kabiliyetini bestelerinde de göstermiş olmak için, nağmeleri zorlamıştır. Itrî'de bu tasannu yoktur. İfade kudreti daha akıcı ve çekicidir. Bu itibarla biz onu, Merâgî ile aynı derecede üstün buluyoruz.

Itrî'nin müreffeh bir ailenin oğlu olduğu ve kuvvetli bir kültüre sahip bulunduğu, musikiden başka Tâlik yazıda ve şürde de maharet gösterdiği, zamanın şairlerinin yazdığı şiirlere eş derecede şiirler kaleme aldığı bilinmektedir. Ayrıca Arapça ve Farsça da bildiği muhakkaktır.

Muhterem dostumuz Ruşen Ferid Kam, Itrî hakkında kaleme aldığı risâlesinde, Onun elyazması bir divanı olduğunu kaydetmişse de, bu divanı bulabilmek umudu ile, İstanbul'un belli başlı on iki kütüphanesinde araştırma yaptığımız halde, hiçbirinde böyle bir divana rastlayamadık. Çok kuvvetli bir ihtimal ile Galata Mevlevîhanesinde yeni tesis edilen ve yazma divanları ihtiva eden kütüphanede de mevcut olmadığı kanaatindeyiz.

Itrî'nin Topkapı Surları haricindeki Yenikapı Mevlevîhanesi civarında Yaylak mevkiindeki bir evde doğduğu söylenmiş ise de, doğum tarihi ve anası ile babasının kimler olduğu hakkında, hiç bir eserde mâlûmat bulunmamaktadır. Ölümünde düşürülen tarih mısraındaki Hicrî 1124 rakkamına

bakılarak ve 70 sene yaşadığı tahmin olunarak hesaplanan doğum tarihleri hiç bir esasa dayanmamaktadır.

Itrî'nin çiçek ve meyve yetiştirdiği ve hattâ Mustafa Bey Armudunu İstanbul'a onun getirdiği söylenir. Bir risalede bu armudun Itrî tarafından değil de, oğlu tarafından yetiştirildiği kaydı görülmüş ise de, bu ihtimal birincisinden daha zayıftır. Çünkü Itrî'nin oğlu olduğuna dair bir kayda tesadüf edilememiştir. Ayrıca esirler arasında liyakatli ve güzel sesli bir genç bulup yetiştirmek ve ondan geldiği memleketin musikisi hakkında bir şeyler öğrenebilmek hevesi ile, zamanın padişahı Dördüncü Mehmet'ten esirciler kâhyahlığına tâyinini istediği ve Padişah tarafından bu arzusunun kabul edildiği bilinmekte ise de, bu memuriyeti sırasında böyle bir talebe yetiştirdiğine dair bir mâlûmat da yoktur. Esirciler kâhyahlığına tayin tarihinin 1684 olduğu, Türk ve Yabancı Meşhur Adamlar Ansiklopedisinde kayıtlıdır.

Itrî'nin Edirnekapı dışında Mustafa Paşa Dergâhı civarında medfun olduğu, Kamus-ül Alâm'da yazılıdır. Sonradan yapılan bugünkü mezarı, o civarında tesadüfen elde edilen kırık bir mezar taşı üzerine resmedilmiş bulunan Buhurdan karinesine dayanılarak inşa edilmiştir. Bununla birlikte, Itrî'nin mezarının bugünkü yerinde olduğu muhakkak bulunmama ile beraber, mezar taşı üzerindeki Buhurdan resminin, Itrî ile alakalı olduğu kuvvetli bir karîne teşkil edebilir.

Vefatına dair, "Atrab-ül Âsâr" isimli mecmuada tek mısradan ibâret bir tarih mevcuttur. Tarihin yanında rakkam ile 1124 yazılıdır. Ancak bir mısradan ibaret olan bu vefat tarihinin birinci mısraı ve kim tarafından yazıldığı mecmuanın diğer nüshalarında da kayıtlı değildir. Halbuki bu gibi tarihlerin en az iki mısradan müteşekkil olması, birinci mısradaki tarihi yazanın isminin zikredilmesi ve târihin tâmiyeli veya yalnız noktalı harflerin hesaplanacağı muccevher tarihlerden olup olmadığının dahî bu ilk mısrağa işaret edilmiş olması usul ve âdet icabıdır.

Târih mısraı aynen şöyledir :

"Buhûrî zâdeyi bûyây-ı bezm-i adn ide Allah"
818 + 37 + 29 + 49 + 124 + 20 + 66 1143

Bu mısraın harflerinin Ebced hesabı ile yaptığımız tesbitinde 1124 değil, 1143 olduğu meydana çıkmaktadır. Mecmualarda tarih hesabının yapılmasında herhalde bir zuhul vardır. Çünkü mısradaki vezin, mânâ ve imlâ bakımlarından bir fazlalık bulunmamaktadır. Buna göre yaptığımız inceleme sonunda Itrî'nin vefat tarihinin 1143 olduğu meydana çıkmıştır. Bu-

Mustafa İTRİ Çelebi

Yazan: Ruşen Ferit KAM

Elimizdeki kaynaklar, şöhreti yaşadığı devrin afuklarından başan, büyük Türk bestekârı İtri hakkında şu malûmatı verirler:

Buhûri zade Mustafa İtri çelebi İstanbulludur. Yenikapı mevlevihanesi civarında, o zaman Yaylak, bugün Yayla diye anılan semtte doğmuştur. Doğum yılı, aşağı yukarı. Hicretin 1050 senesi olarak tahmin edilebilir; Milâdi 1640.

Buhûri zade'nin adı Mustafa, mahlası İtri'dir. Buhûri zade'liğin, ya babasının doğrudan doğruya Buhurcu olmasından, yahut, eski devirlerde, İstanbul büyük camilerinden birinde Buhurcu'luk hizmeti görmesinden ötürü, isim ve mahlesine izafe edildiğini, kuvvetli bir ihtimal olarak, söyleyebiliriz.

İtri beş padişah devrini idrâk etti. Musiki alanındaki şöhreti Dördüncü Mehmed'in saltanat sürdüğü yıllarda başlar. Dördüncü Mehmet, İtriyi sık sık çağırır, bestelediği eserleri bizzat kendinden dinler ve bu eserler karşısında duyduğu takdir ve hâyranlık duygularını her zaman tekrar ederdi. Kırım Hanlarından Selim Giray da İtri'nin en ileri takdir-kârlarından biridir. Boş vakitlerini, Çatalca civarındaki çiftliğinde, İtri, Hafız Post, Nazım, Tañburi Mehmet, Santuri Ali, Kemani Hüseyin gibi musikişinaslarla geçirirdi..

Musikişinaslar tezkiresi müellifi Esat efendi İtri'nin sesinin iyi olmadığını yazar; halbuki aynı asırda yaşamış olan Salim, İtri'nin bulunduğu musiki meclislerinde, diğer hanendelere ağız açtırmıyacak kadar, güzel sesli olduğunu söyler ki, yaşadığı devirde yalnız bestekârlıkla değil, iyi bir muganni olarak da sevilen, takdir edilen İtri'nin, Esat efendinin dediği gibi, kötü sesli olduğu kabul edilemez.

İtri, maddî hayatın kaygılarını Dördüncü Mehmed'in ona bir saat mükâfatı olarak tevcih ettiği. Esirciler kethudalığı vezifesiyle karşıladı. Hicri 1123 de öldü: milâdi (1711). Mevlevihane Yenikapısı dışındaki kabristana gömüldü. Yetmiş seksen yıl süren hayatının son senesi üzerine kapanan sahife şu mısrağla biter:

Buhûri zadeyi-büyükü bezm-i ulu ide uluk

İtri, Türk musiki âleminin en büyük bestekârlarından biridir. Kâr, murabba, semai, nakışsemai, şarkı, peşrev, sazsemaisi, âyin, ilâhi şeklinde, lâdini, dini, binden fazla eser bestelemiştir ki, bu adet bile, onun bestekârlık istidat ve kabiliyetinin, derecesini ölçmeğe yeter. Hususiyle Nevakâr, Segâh âyin, Rast naat gibi, her biri kendi vâdisinde birer şaheser olan eserler dinlenirken, tutuşamıyan zevk, titremiyen gönül tasavvur edilemez..

10-311

15 MAYIS 2003

MADDE YATIRILANDIKTAN
SONRA GİLEN DOKÜMAN

İtrî, zamanının değerli bir şairidir. Di-
van ve âşık tarzlarında şiirleri vardır. Naat,
gazel, muamma, tahmis, nazire, tarih be-
yitleri dışında hece vezniyle türküleri de
yazmıştır. Şiirlerini topladığı *Divan*'ı kayıp-
tır. Şiirlerine şüara tezkireleri ile yazma
şiir mecmualarında rastlanır. Ama İtrî
mahlaslı bütün şiirler ona ait değildir. 17.
yy'ın başlarında ölmüş bir başka şair de
aynı mahlası kullanmıştır. 17. ve 18. yy'
larda Buhurîzade lakabıyla tanınan iki
musikici daha bulunduğu için, İtrî'nin on-
larla da karıştırılmaması gerekir. İtrî, Hafız
Post'un güfte mecmuasına eklediği güfte-
lerde ta'lik yazıda iyi bir hattat olarak da
dikkati çeker.

Asıl önemi besteciliğindedir. Osmanlı
musikisinin en büyük bestecilerinden bir-
idir. İtrî ve çağdaşlarından önceki birçok
bestecinin eserlerinde Orta ve Yakın Do-
ğu, özellikle de İran ve Horasan musikile-
rinin etkileri hissedilir. Bu etkiler İtrî ve
çağdaş bestecilerin verdikleri eserlerle bü-
tünüyle silinmiş, Osmanlı-Türk musikisi
üslubu en belirgin özellikleriyle biçimlen-
miştir. İtrî'nin eserleriyle birlikte Türk mu-
sikisinin kuruluş evresi aşılmış sayılabi-
lir. İtrî bu süreç içinde oluşan "yeni üslup"
un çok seçkin örneklerini vermiştir. Abdül-
kadir Meragî ve Hammamîzade İsmail
Dede Efendi'yle birlikte, Türk musikisi-
nin gelişimini en çok etkileyen üç büyük
besteciden biridir. Bütün eserleri üstün
sanat gücü taşımakla birlikte, bazıları ola-
ğanüstü özellikler gösterir. Eserleri dindi-
şi ve dini eserler olarak iki bölümde ele
alınabilir. Dindışı eserlerinin başında "Ne-
va Kâr" gelir. Şirazlı Hafız'ın bir gazeli üze-
rine bestelenen kâr, çeşitli makam ve usul
geçkileriyle birbirine bağlanan ezgilerinin
çeşitliliği yanında sağlam kuruluşu ve titiz
işçiliğiyle Türk musikisinin en olgun ve
en özgün ürünlerinden biridir. Hisar, bes-
tenigâr, buselik, peçgâh makamlarındaki
besteleri, hisar ağır semaisi ile segâh yü-
rük semaisi de klasik repertuarın en par-
lak örnekleri arasındadır. Dindışı küçük
beste şekillerindeki hiçbir eseri günümü-
ze ulaşamamıştır. Hem cami, hem tekke
musikisi türlerinde eserler besteleyen İ-
trî en seçkin biçimine gene İstanbul'da
ulaşan Türk dini musikisinin en kalıcı ör-
neklerini veren birkaç besteciden biridir.

Özellikle cami musikisi alanındaki e-
serleri çığır açıcı değerdedir. "Segâh Kur-
ban Bayramı Tekbiri", kutsal emanetlerin
ziyareti sırasında okunan "Segâh Salât-ı
Ümmiye", "Mâye" "Cuma Salâtı", "Dilkeş-
haveran Gece Salâtı" 300 yıldır etkilerin-
den bir şey yitmemiş eserlerdir. Özellikle,
taklit edilemeyecek bir sadelik gösteren
ilk iki eser çok dar bir ses alanı içinde, sa-
dece birkaç nota ile yarattıkları etkinin
yoğunluğu bakımından Türk musikisinde
erişilmemiş bir ifade gücü taşır. Cami mu-
sikisinin bu en kalıcı örnekleri toplumun
bütün kesimlerinin zevkini birleştirici ö-
nemli bir toplumsal özellik de taşımışlar-
dır. Teravih namazında makam değiştirme
kuralı ile camilerdeki cumhur müezzinliği
düzeninin de İtrî tarafından getirildiği,
söylenir.

Mevlevîhanelerde sema törenleri sıra-
sında, ayinden önce okunan "Rast Naat"
Mevlevî musikisine en kalıcı katkısıdır.
Güftesi Mevlânâ'nın bir şiirinden alınan
eserde güfte ile beste mükemmel bir uyum
içinde kaynaşmıştır. Bu naatın beste-
lenmesinden sonra bütün mevlevîhane-
lerde her mukabelede ayinden önce İtrî'
nin naatının okunması hiç değişmeyen bir
gelenek haline gelmiştir. "Segâh Ayini" i-
se, Mevlevî musikisinin şaheserlerindedir.

İtrî Türk musikisinde kullanılan beste
şekillerine özgü üslubun tam anlamıyla ol-
gunlaşmadığı bir dönemde, seçtiği beste
şekilleri için en uygun tavrı bulabilmiştir.
Cami musikisi eserlerinde derin bir dindar-
lık duygusunu; Mevlevî musikisi için bes-
telediklerinde tasavvufi bir içedönüş he-
yecanını; dindışı eserlerinde ise, sağlam,
dengeli bir yapı üzerine oturmuş zengin,
sanatlı musiki cümleleri arasında beliren
dünyevi bir tavrı musikisiyle dile getirme-
yi bilmiştir.

İtrî 17. yy'da henüz kendini arayış aş-
ması içinde olan Osmanlı musiki üslubun-
da ihtiyacı duyulan yeni musiki zevkinin
oluşmasına en çok katkıda bulunan İst-
anbullu bestecilerin başında gelir. Kendi-
ne özgü, kişilikli bir anlatım yaratabilmiş-
tir. Eserlerinde alışılmış ezgi kalıplarına
rastlanmaz. Belli bir makamdaki eseri ay-
nı makamdan başka bir bestecininkiyle
karşılaştırıldığında, o makamı farklı buluş-
lar, özgün, benzersiz deyişlerle işlediği

görülmür. Belli bir makam çerçevesindeki
musiki cümlelerini sadece komşu per-
delerden yararlanarak geliştirme kolaycılı-
ğından kaçınır, kimi zaman en uzak per-
delere kadar uzanarak yepyeni ezgiler ya-
ratır, böylece musikisini dar bir ses alanı
içinde kalmaktan kurtarır. Makam seyir-
lerini çok iyi bilen İtrî'nin musikisi bu ba-
kımdan makam ve geçki zenginliği taşır.
Usul kullanımı da büyük bir çeşitlilik gös-
terir. Notalarıyla günümüze ulaşamayan e-
serlerinin güfteleri ile usullerini veren kay-
naklarda, çok az kullanılmış usullerde bile
eser bestelediği görülmür.

Mevlevî ayininden hafif şarkılara, hat-
tâ âşık musikisi türündeki türküleri kadar,
bazılar sonradan unutulmuş pek çok ma-
kamdan, hemen her beste şeklinde ve her
türde eser vermiş, çok verimli bir besteci-
dir. Şeyhülislam Esad Efendi'nin belirttiği-
ne göre, 1.000'i aşkın eser bestelemiştir.
Bunların çok büyük bir çoğunluğu unutul-
muş yahut kaybolmuştur. Bugün ancak 42
eseri biliniyor. Sayısız eserinin kayboldu-
ğu gerçeği göz önünde tutulduğunda, mu-
sikideki etkisinin kendisinden sonraki bes-
tecilerin eserleri içinde özümlemiş olarak
sürüp gittiği söylenebilir. Bugün için çarpıcı
olan nokta, günümüzde bilinen sayılı
eserine bakıldığında da, onun kendisi-
nden sonraki bestecileri nasıl etkilediği-
nin görülebilmesidir. Seçkin eserlerinden
birkaçının incelenmesi bile, onun özgün
musiki üslubu hakkında yeterli bir fikir
verebilmektedir. Günümüze kalan pek az
eseriyle bile Türk musikisinin en başta ge-
len birkaç büyük bestecisinden biri sa-
yılması, musikisindeki olağanüstü nitelik-
lerin bir sonucudur.

Bibl. Şeyhî, *Vekayiu'l-Fuzalâ*; Safayî, *Tezki-
re*, İstanbul Üniversitesi Ktp, Türkçe Yazmalar,
no 3215; Şeyhülislam Esad Efendi, *Atrabu'l-
âsâr*, İstanbul Üniversitesi Ktp, Türkçe Yazma-
lar, 5229, 1739; Salim, *Tezkire-i Salim*, İst.,
1315; Müstakimzade, *Tuhfe*; Rauf Yekta, "İtrî",
Tevhid-i Efkâr, 15 Şubat 1922; ay, *Türk Mu-
sikisi Klasiklerinden Mevlevî Ayinleri*, c. 7, İst.,
1934; Ezgi, *Türk Musikisi*, I; Ergun, *Antoloji*,
I; R. F. Kam, "İtrî", *Radyo*, S. 7 (1942); H. Ye-
nigün, "İtrî", *Musiki Mecmuası*, S. 116-117
(1957); O. Ş. Uludağ, "İtrî-Eserleri", *ae*, S. 161,
1961; H. Can, "İtrî Zamanı", *ae*, S. 317 (1976),
Y. Öztuna, *İtrî*, Ankara, 1987; R. Şardağ, *Mus-
tafa İtrî Efendi*, Ankara, 1992.

BÜLENT AKSOY

Nedenleri, Ankara, 1982, s. 16-17; I. Tekeli, "Türkiye'de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri", *Türkiye'de İmar Planlaması*, Ankara, 1980, s. 41-42.

İSTANBUL

IŞIK, ESAT

(16 Nisan 1865, İstanbul - 1 Kasım 1936, İstanbul) Hekim.

Tam adı Mehmet Esat Işık'tır. Göz hekimi Esat Paşa olarak da tanınır. Şûra-yı Devlet azası Neş'et Bey'in oğludur. 1889'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'yi bitirdi. Aynı yıl göz hastalıkları ihtisası yapmak üzere Paris'e gönderildi. Ünlü göz hekimi Prof. Despagne'in kliniğinde ihtisasını tamamladı. 1894'te İstanbul'a dönünce 1 ay Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nde çalıştıktan sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de emraz-ı ayniye (göz hastalıkları) muallim muavinliğine getirildi. 1899'da muallim Abdünnur Bey'in emekli olması üzerine onun yerine muallim oldu. Muallimliği sırasında yaptığı en önemli iş, o sıralarda Demirkapı'da bulunan Askeri Tıbbiye'de Paris'ten getirdiği aletlerle 15 yataklı bir göz kliniği kurmasıdır. Ek olarak, 1896'da Sıhhiye Dairesi kararıyla Darülaceze ve 1899'da da Hamidiye Etfal Hastanesi fahri göz tabipliği ile görevlendirilmiştir.

Mekteb-i Tıbbiye'den yüzbaşı rütbesiyle mezun olan Işık, 1896'da binbaşı, 1901'de kaymakam (yarbay), 1904'te miralay (albay), 1907'de de mirliva (tuğgeneral) rütbelerine yükseldi.

Işık 1912'den itibaren Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye ile Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye üyeliği yapmıştır. Hilal-i Ahmer ve Müdafaa-i Milliye cemiyetlerinin kurucularındandır. İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne üye olmuş ve Mütareke yıllarında birkaç arkadaşıyla İstanbul'da Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti'ni kurarak milliyetçi etkinlikler başlatmıştır. Işık'ın başkanı olduğu bu cemiyet önceleri manda taraftarı olmuş, ancak Anadolu'da silahlı mücadele başlayınca derhal bu mücadeleye katılmıştır. Bu arada yayın faaliyetine de önem vererek Yunan ordusuna işgal edilmiş olan Batı Anadolu'nun Türk yurdu olduğunu kanıtlayan belgeler, grafikler ve istatistikleri Türkçe-Fransızca yayımlayarak Avrupa'daki siyaset merkezlerine göndermiştir. Işık 1919'da İstanbul'da kurulan Milli Kongre'nin genel sekreterliğini yürütmüştür. Bu faaliyetleri nedeniyle İngilizlerce Malta'ya sürgün edilmiştir. Malta'da 2 sene kaldıktan sonra serbest bırakılmış, bir süre Ankara'da bulunmuş, daha sonra İstanbul'a dönerek tıp fakültesindeki görevini sürdürmüştür. Döneminde İstanbul'un en ünlü göz hekimiydi. Eski dışişleri bakanlarından Esat Işık'ın babasıdır.

Göz muayenesi için icat ettiği oftalmoskop "Basit Esat Oftalmoskopu" adıyla literatüre geçmiştir. Bu oftalmoskop, düz ve konkav iki aynanın aynı oftalmoskop üzerinde bulunması esasına dayanıyordu. Hekim yapacağı muayeneye göre kendi eksenleri etrafında dönen aynaları kullanabilmekteydi. İcat ettiği diğer bir alet

de yalandan gözlerinin hasta olduğunu ileri sürenlerin muayenesinde kullanılan "Stéréoscope Essad" dır.

Bibl. "Etibba-yı Fahriyeden Göz Tabibi Kaymakam İzzetli Es'ad Bey'in Tercüme-i Hali", *Hamidiye Etfal Hastane-i Âlisi İstatistik Risalesi*, İst., 1317-18/1901, s. 362-363; Tahsin, *Tıbbiye*, II, 76-77; A. M. Özden, "Prof. Dr. Esat Işık", *Tedavi Kliniği ve Laboratuvarı Mecmuası*, no. 24, 1936"; B. Tezeri, "Prof. Dr. Esat Işık, 1865-1936", *Türk Oftalmoloji Gazetesi*, C. 2 (1937), s. 235-239; Gövsa, *Türk Meşhurları*, 122; S. Ünver, 1903'te Oftalmoskopu Tadil Eden Göz Hekimi Müderris Dr. Esat (Işık) Paşa", *Oto-Nöro-Oftalmoloji*, C. 5, no. 4 (1950); N. R. Yarar-A. S. Ünver, *Esad "Işık" Paşa 1865-1936*, İst., 1972.

NURAN YILDIRIM

IŞIK LİSESİ

Tam adı Feyziye Mektepleri Vakfı Özel Işık Lisesi'dir. Nişantaşı'nda ve Maslak'ta, adı geçen vakıfca işletilen özel okullardır.

14 Aralık 1885'te Selanik'te Feyz-i Sibyan adı ile açılan ilkokul başlangıç kabul edilir. Feyz-i Sibyan 4 sınıflı olarak 50 öğrenciyle öğretime başladı. Yoksul öğrenciler parasız kabul edilirken, varlıklılardan da çok az ücret alınmaktaydı. 1890'da 8 sınıflı idadi oldu. Programa Arapça, Fransızca ve Farsça dersleri de alındı. Ayrıca Feyz-i Sibyan Kız Mektebi de açıldı. Bu dönemde, Şemsi Efendi Mektebi de (Atatürk'ün okuduğu ilkokul) Feyziye Mektepleri ile birleşti. 1913'te Selanik'i işgal eden Yunanlılar okulu tahrip ettiler. Bu nedenle okulun bir şubesi İstanbul'da açıldı. Selanik'teki okul daha sonra bir yangın geçirince kapandı.

İstanbul'da biri Satı Bey'in yönetiminde "Yeni Mektep", diğeri Koska'da kiralanılan bir binada "Feyziye Mektebi" adı ile açılan okullar, 1923'te Nişantaşı'nda Naciye Sultan Konağı'na taşındı. Yuva, ilk, orta ve lise sınıfları burada birleşti.

1926'da resmi okullarla denklik sağlandı. 1930'larda Feyziye Mektepleri Ce-

miyeti kuruldu. 14 Aralık 1935'te 50. yıldönümü kutlanırken okulun adının Işık Lisesi olması kararlaştırıldı. 1948'de cemiyet, Feyziye Mektepleri Vakfı'na dönüştü.

1970'te Ayazağa'da alınan arsa üzerindeki Feyziye Mektepleri kampusu iki aşamalı olarak 1986 ve 1988'de tamamlandı. Halen Nişantaşı ve Ayazağa Işık liseleri (ana, ilk, orta ve lise) bazı derslerin İngilizce okutulduğu özel okul statüsündedir. Lise sınıflarında ders geçme ve kredi sistemi uygulanmaktadır. Okulların ana ve ilk bölümlerine her yıl belirli sayıda öğrenci noter gözetiminde kura çektilerle alınmaktadır.

1993-1994 öğretim yılında, Nişantaşı'ndaki Işık Lisesi'nde yuvada 31, anaokulunda 120, ilkokulda 581, orta kısımda 490, lisede 473 öğrenci öğretim görmektedir. 30 kız, 60 erkek yatılı öğrencisi vardır. Ayazağa'da ise yuvada 30, anaokulunda 179, ilkokulda 1.018, orta kısımda 842 ve lisede 542 öğrenci okumaktadır.

Bibl. M. E. Elöve, *Bir Demet Işık*, İst., 1991; Komisyon, *Özel Okullar Rehberi*, İst., 1964, s. 56-57.

KUTLUAY ERDOĞAN

İTRİ

(?, İstanbul - 1711/1712, İstanbul) Besteci.

Mevlanakapı yakınlarındaki Yayla semtinde doğdu, 1630-1640 arasında doğduğu sanılıyor. Asıl adı Mustafa'dır. Şiirlerinden İtrî mahlasını kullanmıştır. Buhurîzade Mustafa Efendi diye de anılmıştır. Buhurîzade adının kendi lakabı mı, yoksa aile adı mı olduğu bilinmiyor. Hayatı hakkında bilinenler çok sınırlıdır; bunlar da eski ve yeni kaynaklardaki çoğu birbirleriyle çelişen kayıtlara ve söylentilere dayanır.

İyi bir öğrenim gördü. Musikide Hafız Post'tan yararlandığı, Küçük İmam, Kasımpaşalı Koca Osman ve Derviş Ömer'den de meşk ettiği sanılıyor. Bütün kaynaklar onun Mevlevî olduğunda birleşirler; mevlevîhanelerde okunmak üzere bir ayin ile bir naat bestelemiş olması da bunun bir kanıtıdır. Söylentilere göre, Câmî Ahmed Dede'nin (ö. 1671) şeyhliği zamanında Yenikapı Mevlevîhanesi'ne devam etmeye başlamış, musiki sevgisiyle Mevlevî olmuştur.

İtrî bir besteci ve hanende olarak IV. Mehmed döneminde (1648-1687) parladı. Saray fasıllarına hanende olarak katıldı, bestelediği eserlerle padişahın büyük yakınlık gördü. Uzun yıllar Enderun'da musiki hocası ve hanende olarak görev aldı. Yakınlık gördüğü bir başka devlet adamı da, şiirleri ve musiki sevgisiyle tanınan Kırım Hanı I. Selim Giray'dır (1634-1704). IV. Mehmed'le yakınlığının bir sonucu olarak kendisine "esirciler kethüdalığı" görevi verilmisti. Musikideki ünü saraydan ayrıldıktan sonra da sürmüştür. İtrî'nin meyveciliğe ve çiçekçiliğe meraklı olduğu, kendi adıyla anılan "Mustabey armudu"nu ilk kez onun yetiştirdiği söylenir; ıttırdan gelen İtrî mahlası da çiçek merakına bağlanır. Şeyhî'nin yazdığına göre, ölümünden sonra "Mevlevîhane kapusu haricine" gömülmüştür. Mezar taşı kayıptır.

Işık Lisesi'nin bahçesinden bir görünüm.
Kadir Aktay, 1994